Posudek vedoucího bakalářské práce

Obor: Nizozemský jazyk a literatura – Obecná lingvistika

Tomáš Kratochvíl: **Koncové šva v nizozemštině**

Student pro bakalářskou práci zvolil téma, při jehož zpracování uplatňuje znalosti získané v obou studovaných oborech. Zabývá se případem homofonie, která vzniká u některých substantiv a sloves v nizozemštině při splynutí tvaru singuláru (*-e* [ə]) a plurálu (*-en* [ən]) elizí /n/ z tvaru plurálu ([ən] > [ə]). Na základě nahrávek čtených textů, jež pořídil od rodilých mluvčích nizozemštiny, zkoumá (a) četnost elidovaných a „plných" forem plurálu, (b) vybrané akustické vlastnosti šva ve všech typech realizací koncového šva (hodnoty formantů, trvání) a (c) u nizozemských a vlámských respondentů pomocí percepčního testování interpretaci gramatického čísla ve větách s potenciálně dvojím gramatickým výkladem. Cílem práce je zjišťování faktorů vedoucích posluchače k identifikaci té či oné gramatické formy. Jedná se o vhodně zvolené téma, neboť jeho obecně teoretické uchopení dává dobrý základ experimentům, které by mohly přispět k porozumění, proč posluchač v dané promluvě preferuje jedno gramatické číslo před druhým.

Samotná práce má zhruba 50 stran, přílohy (např. nahrávky a textgridy z programu Praat) neobsahuje. Text je přehledně členěn do osmi kapitol. První, jednostránková kapitola, s obecným názvem Úvod, čtenáře obeznamuje s problematikou potenciální gramatické ambivalentnosti dotyčných zvukových forem v nizozemštině. Druhá kapitola nese název Sociolingvistická situace výslovnosti /-en/ a je zaměřena téměř výhradně dialektologicky. Třetí kapitola se věnuje šva v nizozemštině z hlediska jeho výskytu i z hlediska elize následujícího /n/. Ve čtvrté kapitole autor uvádí své hypotézy a kapitola pátá popisuje materiál a metody. Obsahem šesté a sedmé kapitoly jsou samotné experimenty – akustická analýza a percepční testování. Práce je završena jednostránkovým závěrem.

Student důsledně uvádí prameny, ačkoli místy formálně nesprávně. Text je dostatečně vybaven tabulkami a grafy. Navzdory pokynům však v práci na mnoha místech zásadně chybějí příklady z nizozemštiny (např. 5.1.1), které by daly proniknout do leckdy krkolomných formulací.

Autor sice prokázal značnou míru samostatnosti, ale práce jako celek bohužel vykazuje mimořádný počet, intenzitu a druh nedostatků, a to v oblasti metodologické, faktické, formulační, interpretační, terminologické i gramatické a pravopisné. Vyjádřím se pouze k některým z nich, neboť formát posudku – ačkoli je tento značně rozsáhlý – nedovoluje uvádět všechny příklady.

METODOLGICKÉ NEDOSTATKY

Mluvčí a nahrávky

V kapitole 5.2 autor konstatuje „omezený výběr mluvčích" (s. 25), nevysvětluje však, čím a proč byl omezen a proč je jich pouze pět. Dále nelze souhlasit s tím, že „z důvodu potenciální citlivosti a z důvodu nízké relevance pro tento výzkum nebyli mluvčí dotazováni na svůj věk". (s. 26)

Mluvčí č. 3 „před nahráváním odhalil smysl testu" (s. 36), což svědčí o zcela chybném přístupu k respondentovi i ke struktuře a zadávání testu, ve kterém mimo jiné zřejmě zcela chyběly věty, které by dostatečně odváděly pozornost mluvčích od zkoumaného jevu. Přitom nelze vyloučit, že podobný efekt poznamenal i výkony mluvčích dalších.

Problematické je i použití nahrávky mluvčího č. 2, „která na rozdíl od ostatních nahrávek byla kvůli chybějící možnosti schůzky v budově nahrána ve venkovním prostřední, a z tohoto důvodu se ze všech pořízených nahrávek vzhledem k vysokému výskytu rušivých zvuků jednalo o nahrávku s nejnižší kvalitou…“ (s. 34)

Nahrávky dvou z pěti mluvčích tak sotva lze považovat za plnohodnotně použitelné.

Percepční testování (5.3)

Popis průběhu percepčního testování je zcela nedostatečný, takže vzbuzuje pochybnost jak z důvodů metodologických a technických, tak z důvodů koncepčních.

Není jasné, jak přesně znělo zadání, jak probíhal percepční test „přes internet“ (s. 26), za jakých zvukových podmínek se testování odehrávalo, kdo pouštěl zvuk a jak byl přenášen, zda byly odpovědi vždy jednoznačné a okamžité apod. O respondentech nemáme téměř žádné informace, o způsobu výběru (Vlámsko 3, Nizozemsko 2) a o určení jejich počtu vůbec žádné.

Autor píše, že „[d]otazovaní mluvčí dostali za úkol určit, jak danou větu vnímají z hlediska čísla, přičemž byli požádáni, aby odpovídali bez delšího rozmýšlení“. (s. 27) Cíl testu tedy byl respondentům znám od začátku. Proč autor nenechal věty zapsat nebo nezjistil vnímané gramatické číslo jiným, sofistikovanějším způsobem?

Pokud k tomu autor neměl dobrý důvod – o žádném se však nezmiňuje –, považuji za naprosto zásadní chybu výběr vět pro testování: „Jako reprezentativní vzorky pro výzkum byly použity věty se singulárovými tvary zkoumaných slov“. (s. 26) Nelze vyloučit, takže ani autor tak nemůže učinit, že věty s plurálovým významem obsahují zvuková vodítka (např. fonetické detaily), která napomáhají identifikaci odpovídající záměru mluvčího. Další zásadní problém spočívá v tom, že pokud má respondent vybírat mezi singulárem a plurálem a je mu pouštěn pouze singulár, téměř jistě získá dojem, že alespoň nějaký ten plurál být musí zařazen, takže se v rozhodování nepochybně projeví mimojazykové strategie, které mohou zásadně zkreslit výsledky.

Výpovědní hodnota takto koncipovaného percepčního experimentu je tak zcela neznámá.

Takovéto přesvědčení autorovo zní za daných okolností přinejmenším varovně: „Tyto výsledky poté byly statisticky porovnány s frekvencí jednotlivých tvarů v nizezomskojazyčném (sic!) korpusu. Tím se zjistilo, nakolik je vnímání sémantiky ovlivněno fonetickou realizací, a nakolik je sémantické rozlišení dáno frekvencí výskytů jednotlivých tvarů.“ (s. 27)

Výsledky analýzy „poslechové části“ (6.3)

Jedna ze stěžejních kapitol je dalším zásadním kamenem úrazu. Autor stanovuje pět kategorií šva, ovšem nikde je nedefinuje: *šva, šva v koncovce -e, šva v koncovce -en bez nazály, šva v koncovce -en s nazálou, šva v koncovce -e kontrastující s výskytem nazály*. Není zřejmé, co přesně některé z kategorií obsahují, takže vnímání dalších patnácti stran práce je sotva únosné.

Uvádění průměrných hodnot (někdy i ze dvou dokladů!) bez uvedení směrodatné odchylky je značně zkreslující. Alespoň graficky by bylo možné hodnoty znázornit přívětivěji a blíže realitě. Autor neuvádí statistickou metodu výpočtu významnosti rozdílů hodnot, v jednotlivých případech se omezuje pouze na konstatování o statistické chybě. Grafy hodnot formantů jsou orientovány poměrně nevhodně.

U „kvantitativní analýzy“ autor nevysvětluje smysl používání průměru a mediánu, takže tento postup vyznívá samoúčelně, jen v 6.3.6.1 konstatuje, že „bylo vhodnější pro tento typ statistického výpočtu použít medián“ (s. 42), ale nedočteme se proč. Opět neuvádí směrodatnou odchylku. U tabulek s trváním šva ve většině případů chybí jakýkoli komentář.

INTERPRETAČNÍ NEDOSTATKY

Problematické až přehnané jsou leckteré interpretace výsledků (např. 7.3).

„Z toho lze usoudit, že pro percepci ambivalentních tvarů je rozhodující subjektivní vnímání sémantického kontextu.“ (s. 51) – z takto postaveného experimentu si autor nemůže být jistý (plurály se v percepčním testu nevyskytovaly)

„Obdobné poměry odpovědí u většiny vět odporují předpokladu, že určité formy některých slov mají tendenci se vyskytovat v určitém sémantickém kontextu… To bylo vyvráceno i u slov, u kterých se v korpusu objevil značný rozdíl v jejich poměrném zastoupení.“ (s. 52) – nelze tvrdit, že něco bylo vyvráceno, nanejvýše nebylo potvrzeno

„Vzhledem k tomu, že použité věty byly nahrány jako singulár, ukázalo se, že pouhá fonetická realizace nemá na percepci čísla žádný vliv“ (s. 52) – takový důkaz nebyl proveden, autor rovněž nebere v úvahu například existenci různých mimojazykových vlivů při testování

Druhá hypotéza a závěr se jeví býti v rozporu:

„Ze získaných dat tedy vyplývá, že v případě foneticky a sémanticky nejednoznačné formy je vnímání věty řízeno zcela na základě subjektivního pocitu daného mluvčího, který je řízen jinými, než čistě lingvistickými faktory. Za těchto podmínek tedy byla druhá hypotéza vyvrácena.“ (s. 52) – silné tvrzení v kontextu této práce. Zarážející je, že právě druhá hypotéza (s. 19) uvádí: „V případě, že je nazála elidována, aniž by její absence byla kompenzována jinými akustickými mechanizmy, připadá v úvahu, že tyto homofonní páry jsou rodilými mluvčími rozeznatelné pomocí subjektivního vnímání kontextu, do kterého jsou tato slova zasazena.“

„Pouze v jednom konkrétním prostředí se nazála objevila u všech mluvčích, kteří nazálu alespoň někdy vyslovují.“ – dále se však tomuto zjištění nevěnuje

NEJASNÉ, NEPŘESNÉ NEBO NADBYTEČNÉ INFORMACE

„Tato délka byla patrná i při zohlednění možné rozdílné délky trvání slova, a proto výskyt delší nazály v případě elize koncové nazály nelze považovat za jev s univerzálním výskytem, přičemž nelze vyloučit ani vliv náhodného prodloužení bez lingvisticky relevantní motivace.“ (s. 34) – těžko dohledat smysl

„Nejprve bylo nutné zkoumané vokály najít ve zvukovém záznamu, a následně všechny tyto výskyty ohraničit a označit příslušnou značkou, tzn**.,** jakou podobu by měl segment při plném znění.“ (s. 30) – poslední věta není jasná, informace je patrně nadbytečná

„…bylo potřeba tyto segmenty pečlivě označit tak, aby nezahrnovaly jednak předcházející hlásku, a vzhledem k tomu, že se (s výjimkou v případě přítomnosti nazály) jednalo o poslední hlásku slova, tak aby nebylo zahrnuto ani doznívání této hlásky“ (s. 30) – autor zde patrně automaticky (chybně) předjímá pauzu v řeči, jak plyne ze zmínky o doznívání

„ Vokály v slabice jsou na začátku a na konci svého trvání vždy ovlivněny okolními hláskami.“ (s. 30) – bývají běžně ovlivněny celé; nepřesné vyjádření; evt. chybí zdroj

„V případě předcházející hlásky je to v tomto výzkumu vždy nežádoucí, proto je potřeba vokály při segmentaci od předchozí hlásky vždy důsledně oddělit, a to tím, že se oddělí i ovlivněná část vokálu.“ (s. 30) – nejasné, sotva proveditelné neproveditelné

„…výsledky všech analýz poté byly statisticky porovnány.“ (s. 31) – neuvedeno jak

V rozporu – byť snad zdánlivém – se jeví být tyto informace:

„V obdobném slově *maden* [maːdə(n)] „larvy“ ve větě *Ik vond deze maden in mijn snack!* „Ve svačině jsem našel tyhle larvy!“ se však objevila pouze u dvou mluvčích.“ (s. 42) X „Jen v případě slova *maden* [maːdə(n)] „larvy“ byla nazála vyslovena u všech mluvčích, kteří nazálu vyslovili alespoň v některých případech.“ (s. 43)

„U všech mluvčích se nazály v rámci celého textu vyskytovaly rozprostřeny na různých pozicích, pouze mluvčí číslo 2 vyslovil 7 ze svých 8 výskytů nazály na posledních 8 místech s jejím potenciálním výskytem.“ (s. 43) – není zřejmé, co jsou pozice a co je posledních osm míst (pořadí vět při čtení?)

TERMINOLOGCKÉ NEDOSTATKY

Autor by měl promyšleněji zacházet s některými pojmy. Není jasné, co míní termínem *kanonické šva*, *redukce /n/* není totožná s *elizí /n/*, text k nahrávání nazývá *výzkumným dotazníkem*, zaměňuje pojmy *délka* a *trvání* a nakonec je spojí v nadpise „Délka trvání šva“ (s. 43). Pojem *koartikulace* nepoužívá a nahrazuje jej *asimilací*. Neobvyklé je označení *kvalitativní analýza* pro zjišťování hodnot vokalických formantů a *kvantitativní analýza* pro měření trvání hlásky. *Respondent* (při percepčním testování) je nazýván *mluvčím* atd.

NÁZVY KAPITOL

Nejasné nebo málo výstižné jsou názvy některých kapitol: „Sociolingvistická situace výslovnosti /-en/“ (šlo téměř výhradně o dialekty), „Výzkumný dotazník“ (text k nahrávání), „Poslechová část“ (percepční testování), „Statistické srovnávání“ (název se míjí s obsahem), „Analýza výslovnostní části“ (akustická analýza), „Redukce /n/ po šva“ (místo „elize“) atd.

GRAMATICKÉ A PRAVOPISNÉ NEDOSTATKY

Opakovaně se vyskytují gramatické a pravopisné chyby, např. *tyto dvě slova* (s. 17), *u substantiv, které obsahují* (s. 17), *substantiv byla … srozumitelné* (s. 23), *byly použity věty se singulárovými tvary zkoumaných slov, které měli* (s. 26), časté jsou chyby v interpunkci, značka *hertz* psána jako *Herz*, značka % jako substantivum bez mezery (5%) atd.

ZÁVĚREM

Přestože autor zvolil vhodné téma, teoreticky je dobře pojal a vykázal jistou míru pracovitosti, samotná práce vykazuje zásadní nedostatky, které jsou v rozporu s běžnými požadavky kladenými na bakalářskou práci. Důvod slabé úrovně práce lze spatřovat zejména v uspěchanosti a v kritickém nedostatku konzultací s vedoucím práce. Student je bezesporu nadán ke zpracování dostatečně kvalitní bakalářské práce.

Předkládaná práce svou úrovní nesplňuje požadavky kladené na bakalářskou práci. Po zvážení významu všech uvedených skutečností ji k obhajobě **nedoporučuji**.

V Praze dne 30. srpna 2018

.....

PhDr. Pavel Machač, Ph.D.

Ústav obecné lingvistiky FF UK